

શ્રી ચશોવિજયજી

જૈન ગ્રંથમાળા

દાદાસાહેબ, ભાવનગર.

ફોન : ૦૨૭૮-૨૪૨૫૩૨૨

૩૦૦૪૮૪૬

૪૦૬

૩૬૪૬

પુસ્તકાલય

પિત

સમુચ્ચય

નહિ જ્ઞાનેન સદૃશં પવિત્રમિહ વિદ્યતે ।

—શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા ૪-૩૮.

સંગ્રાહક :

વડોદરા રાજ્ય પુસ્તકાલય
પરિષદ મંડળ-વડોદરા.

પ્રકાશક :

પુસ્તકાલય સહકારક
સહકારી મંડળ દ્વા.
વડોદરા.

[માર્ચ, ૧૯૩૪]

મૂલ્ય રૂ. ૦-૨-૦

પ્રાચ્ય જ નોનાં

૧

૧ લોકોએ સંભોગો ઉપર વિજય મેળવવો જોઈએ અને સમજવું જોઈએ કે વધારે ને વધારે જ્ઞાનપ્રાપ્તિ એ એમની મોટામાં મોટી જરૂરયાત છે. લોકોને પુસ્તકો ચઢાતાં બનાવવા જોઈએ. આકર્ષક મહાલયો કે સુંદર ચિત્રોને નહિ, પરંતુ ગ્રંથમાંની વસ્તુને લોકો પોતાના જીવનનું એક અવિભાજ્ય અંગ ગણુતા થાય એમ કરવું જોઈએ. એમ થાય તો જ પુસ્તકાલય એ જીવનના શોખની વસ્તુ નહિ રહેતાં તેના અસ્તિત્વ માટેની એક આવશ્યક ચીજ બની રહેશે.

૨

૨ જેવી રીતે ક્ષણ એ આડનું અંતિમ પરિણામ છે, તેવી જ રીતે જનસમાજની જ્ઞાન મેળવવાની ઇચ્છા તથા સરકાર જે મદદ તરીકે કાર્યો કરે છે તેનો, તથા આવી પુસ્તકાલય જેવી સંસ્થાઓનો આખરનો ઉદ્દેશ તથા છેવટનું ક્ષણ તે સકળ જનસમૂહનું સુખ પ્રાપ્ત કરવું તે છે. એટલે જેવી રીતે આડનું સાક્ષ્ય ક્ષણમાં છે, તેવી જ રીતે સરકારની તથા લોકોની તમામ પ્રવૃત્તિઓનું સાક્ષ્ય અખિલ સમૂહમાં સુખમાં સમાયલું છે.

૩

૩ 'નાયક ગમે તે સ્થિતિનો કાં ન હોય પણ ગ્રંથપાલ માત્રે એકે નાયક પ્રત્યે માયાળુ અને વિનયશીલ વર્તન રાખવાની જરૂર છે.'

પુસ્તકાલયનું કામ કરનારના હૃદયમાં આ સૂત્ર બરાબર કોતરાઈ રહેવું જોઈએ. પુસ્તકાલયની ફત્તેહનો આધાર તેના ઉપર જ છે.

—શ્રીમંત મહારાજ સર સયાજીરાવ ગાયકવાડ,

૪ પુસ્તકોમાં હું ગુંથાયલો રહી શકતો તેથી મને એ માસ વધારે જેલ મળત, તો પણ હું કાયર થાત નહિ; એટલું જ નહિ પણ મારા જ્ઞાનમાં ઉપયોગી વધારો કરી શકવાથી હું ઉલટો વધારે સુખચેનમાં રહેત. હું માનું છું કે જેને સારાં પુસ્તકો વાંચવાનો શોખ છે, તે ગમે તે જગાએ એકાંતવાસ સહેલાઈથી વેઠી શકે છે. એક પછી બીજું, એમ સારાં પુસ્તકો વાંચતાં વાંચતાં છેવટે આંતરવિચાર પણ કરી શકાશે.

—મહાત્મા ગાંધીજી.

પ હતાશ થતા દેશભક્તના દિલમાં ઘડીલર આશા ઉત્પન્ન કરે એવી હિંદની તાકાત અને પ્રગતિ દ્વાયી થોડી પ્રવૃત્તિઓમાં પુસ્તકાલયપ્રવૃત્તિ ગણી શકાય. જનસમાજના મનમાં તેણે પોતાના નામમાં રહેલા અર્થ કરતાં વધારે અસર કરી છે અને દેશની શિક્ષણ પદ્ધતિમાં તે અગત્યના પૂરક તત્ત્વ તરીકે વિસ્તરી છે. ખરું કહું તો પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિની આ વિશાળ બાબુએ એટલી મોટી પ્રતીતિ આપી છે કે રાષ્ટ્રીય સાધનોમાં તેના મહાન ફાળાની ચારે તરફથી વક્રીલાત થાય છે; અને રાજ્ય અને સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓએ તેને પોષવાનું દબાણ થઈ રહ્યું છે. સુધરેલા દેશોનાં દષ્ટાન્તો આ વાતની તરફેણમાં છે.

—રાઈટ એન. શ્રી નિવાસ શાસ્ત્રી.

૬ ખેડુત જેમ આખું ખેતર ખેડે છે પણ તે સાથે એક જગાએ ઉંડો કૂવો કરે છે, તેજ પ્રમાણે માણસે જ્ઞાનના બધા વિષયોનો સ્પર્શ કરવો જોઈએ અને તે સાથે એક વિષયમાં ઉંડા ઉતરવું જોઈએ.

—બાબુ ક્ષિતિ મોહન સેન.

૧

૭ ઉત્તમ સાહિત્ય દ્વારા આપણે દેશ અને કાળની મર્યાદા તોડીને અનેક લોકો સાથે બુદ્ધિનો અને હૃદયનો, વિચારનો અને પ્રેરણાનો સંબંધ બાંધી શકીએ છીએ.

૨

૮ પુસ્તકો દ્વારા પ્રત્યક્ષ વ્યક્તિની દરમ્યાનગીરી વગર આપણે જ્ઞાન, સંસ્કારિતા, આનંદ અને પ્રેરણા મેળવીએ છીએ; છતાં અંથપાલ વગરનું પુસ્તકાલય એ મહત્ત્વ જેવું છે. અંથપાલ અસંખ્ય અંથકારો વચ્ચે અને પ્રજા વચ્ચે આધ્યાત્મિક સંબંધ બાંધી આપનાર ગોર છે. ગોરનો મૂળ અર્થ જે ગુરુ હોય તો એ ગુરુ છે. પણ ગુરુ કરતાં વધારે એ હિતસ્વી મિત્ર છે, સ્નેહી છે, સહૃદ છે. શું ચાહવું ને શું પસંદ કરવું એ શીખવનારને જે આપણે કલાધર કહેતા હોઈએ, તો અંથપાલ એ કલાધર પણ છે. એનો નિર્હેતુક પ્રેમ આખી પ્રજાને જ્ઞાનસમૃદ્ધ, સંસ્કારી અને દીનસેવક બનાવવાને દિનરાત મથે છે.

૩

૯ ઉત્તમ અંથસંગ્રહ અને ઉત્તમ અંથપાલની યોજના ખૂબ પસંદગીપૂર્વક થઈ હોય તો પ્રજા જોતજોતાંમાં ચડે. જૂનો જમાનો આજે હાત તો લોકો અંથપાલને મિત્રવર્ય તરીકે સંબોધત.

—કાકા કાલેલકર.

૧

૧૦ માત્ર શાળાઓથી જ પ્રજા કાંઈ કેળવાઈ જતી નથી. શાળાઓ તો કેળવણીનું પ્રથમ અંગ છે. જ્યાં સુધી વિધાવધ જાતનાં પુસ્તકો પ્રજાને વાંચવા તથા મનન કરવા માટે મળે નહિ, ત્યાં સુધી પ્રજાને મળેલું અક્ષરજ્ઞાન વ્યર્થ છે.

૨

૧૧ શાળાઓ અક્ષરજ્ઞાન આપીને કાર્યની શરૂઆત કરે છે. તે કાર્ય પુસ્તકાલયો અને વાચનાલયો દ્વારા પ્રજામાં સ્થાયી અને સુદૃઢ થાય છે. પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિ એ કેળવણીનું એક અતિ આવશ્યક અંગ છે.

—કુંવરજી ગોનાયક.

૧

૧૨ નેતરની સોટી વગર કે ચાબુક વિના પણ પુસ્તકો આપણા ગુરુ થઈ ઉપદેશ આપી શકે છે. તેઓ કડવાં શુકન ઉચ્ચારતાં નથી, તેમ શિક્ષણની પ્રી માગતાં નથી. તેઓની પાસે જાઓ, તો મહેતાજીની માફક તેઓ જગાસાં કે ઝોકાં ખાતાં નથી. તેઓને કોઈ પણ ગુપ્ત માહિતી પૂછશો, તો તેઓ કંઈ પણ સંકેત રાખ્યા વિના તે કહી દેશે. તમારી ભૂલ પડશે તો તેઓ મસ્કરી કરશે નહિ. તમો અનાડી જણાશો તો પણ તમારી હાંસિ તેઓ કરશે નહિ.

૨

૧૩ પુસ્તકો ખરાં પારસમણિ છે. તમારી પાસે સારાં પુસ્તક હશે, તો તમને દિલોજન મિત્ર, શુભેચ્છક મુરખી, સલાહકાર અને દિલાસો આપનારની ખોટ જણાશે નહિ. કોઈ પણ ઋતુના રંગમાં કે દશાના ઢંગમાં પુસ્તકો તમારા દિલને આશાએ જ આપશે. ઇતિહાસનાં પુસ્તકો વાંચ્યાથી માથા ઉપર સફેદ પળીયાં આવ્યા વગર ચહેરા ઉપર કરચલી પડ્યા વગર યુવાનીમાં પુષ્પ પ્રૌઢતા પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. કાવ્યની સાથે વિનોદ કર્યાથી વૃદ્ધ પણ યુવાન બને છે. આ બલિહારી પુસ્તકાલયોની છે.

૩

૧૪ પુસ્તકાલય એ એક મહાન પૂજનીય સરસ્વતી મંદિર છે. એના ઉપાસકો એ ખરા પૂજ્ય દિજ ગણવા બેઠાં. આપણા હિંદુ-શાસ્ત્ર પ્રમાણે બ્રાહ્મણોને જ માત્ર દિજ માન્યા છે. એટલે તેઓ બે વાર જન્મેલા-એક વખત જન્મકાળ પ્રસંગે અને બીજી વખત ઉપવીત ધારણ પ્રસંગે પુનર્જન્મ પામેલા-ગણાય છે. અંગ્રેજી મહાન કવિ કીટ્સના એક કાવ્યમાં, કે જેમાં એણે મહાન ગ્રીક કવિ હોમરની આરાધના કરી છે, તેમાં એણે કવિઓને દિજ ગણ્યા છે. તેઓનાં કાવ્યો અને રસિક પુસ્તકો અમર રહે છે. અને તે કાવ્યો જ્યારે જ્યારે વંચાય ત્યારે ત્યારે તે કવિઓ માનસજન્મ બની, તેમની કલ્પનાની કૃતિઓનો ફરી ફરી જન્મ થતો સુંદર રીતે કલ્પ્યો છે. આ પ્રમાણે ગણુતાં, પુસ્તકાલય તો દિજને બદલે અનેકજ ગણાય: એટલે કે મહાન પુરૂષોના અનેક વેળા જન્મ થવાનું તે સુવાવડખાનું અગર માનસિક પ્રસૂતિગૃહ છે. એ કલ્પનાથી પણ પુસ્તકાલયો એટલે જગજ્જનની સરસ્વતીનાં મંદિરો એમ ગણી આપણો પૂજ્યભાવ તેમની તરફ વધવો બેઠાં.

—સર મનુભાઈ.

૧

૧૫ પુસ્તકાલય એટલે જ પ્રગતિ; પ્રગતિનો વિચાર હમેશાં પ્રગતિમાન હોય; એ વિચારને અંત ન હોય.

૨

૧૬ નિશાળનું કાર્ય પૂરું થાય ત્યાંથી જ પુસ્તકાલયનું કામ શરૂ થાય. જ્ઞાનમાર્ગ આપણે ખુલ્લો કરવાનો છે. એ જ્ઞાનમાર્ગ જેમ અને તેમ વધારે મોકળો રહે એ હર હમેશ આપણે યાદ રાખવાનું, અને એ જ્ઞાનયાત્રામાં વધુ ને વધુ જાત્રાળુઓને નિમંત્રણ કાઢ્યા કરવાનું છે.

૩

૧૭ લોકશાસનના આ જમાનામાં લોકોએ ખરોખર કેળવાવું જોઈએ. તાલીમ વગરની પ્રજા કોઈ પણ જાતના અધિકાર કે હક્ક માટે લાયક ન હોઈ શકે. શિક્ષણ કાંઈ નિશાળેથી સમાપ્ત થઈ જાય; તેમ વ્યવસાયમાં પડ્યાથી તેનો અંત પણ ન આવવા દેવો જોઈએ. જ્ઞાન હમેશાં વધારવું જોઈએ; જ્ઞાનને કોઈ જાતની સીમા નથી. દૃષ્ટિમર્યાદા વિશાળ હોય તો જ સત્યનું શોધન થઈ શકે. એક સત્ય પછી બીજું સત્ય એમ પરંપરા લાઘવી જાય, ને આપણુ જ્ઞાન કસોટીએ ચઢતું જાય : આમ જ જીવન ઉદાત્ત બનતું રહે.

૪

૧૮ પુસ્તકાલયોથી સત્યયુગ આવી જશે એમ હું કહેતો નથી; પરંતુ તેનાથી મનુષ્ય માત્ર વધારે ઉદાર, વધારે જ્ઞાનસંપત્તિવાળો અને વધારે સંતોષી અને તેટલા માટે વધારે સુખી જરૂર થવાનો. પુસ્તકાલયની અંદર તેને સારી દુનિયાની મહાન વિભૂતિઓનું ઓળખાણ થવાનું, અને ભૂતકાળના અને વર્તમાનના સંતોનો સમાગમ લાઘવાનો; તો પછી એનું ચારિત્ર્ય સુધર્યા વિના કેમ જ રહે ?

—મદ્દભાષ હ. કાંટાવાળા.

૧

૧૯ આજના જમાનામાં નિરક્ષરતા અને અજ્ઞાન અસહ્ય છે. ગામડે ગામડે ને ઝુંપડીએ ઝુંપડીએ જ્ઞાનનો ક્ષીપ પ્રગટાવવાનો છે. જ્ઞાનનો પ્રચાર એ જ આપણો મહામંત્ર હોવો જોઈએ; કારણ કે એ તો સ્પષ્ટ છે કે સાંસારિક અને નૈતિક અવનતિ અને દુષ્ટતા ઇત્યાદિ જ્ઞાનના દીપથી જ નષ્ટ થઈ શકશે. જો બુદ્ધિ ખીલશે, આત્મજ્ઞાન પ્રગટશે, તો સ્વાશ્રય અને સ્વાલિમાન આવશે, અને તેજ ખરૂં મનુષ્યબળ છે. આ અર્થ સિદ્ધ કરવાનાં એ સાધનો છે: શાળાઓ અને પુસ્તકાલયો.

૨

૨૦ પુસ્તકાલય એ માત્ર નવરાશનો વખત બાળવાનું સ્થળ નથી, પણ એક પ્રકારનું વિશ્વવિદ્યાલય છે. પુસ્તકાલય એ માત્ર શોખની વસ્તુ નથી, એ કાંઈ સંસ્કૃત વર્ગ માટે કે સાહિત્યકારો માટે જ નથી, પરંતુ એ તો વિશાળ જનસમાજના લાભાર્થે છે; અને એ રીતે શિક્ષણનો મહોળો પ્રચાર કરવા માટે છે. પ્રાથમિક શાળામાંથી નીકળીને આગળ વધવાનું એ એક પગથિયું છે.

૩

૨૧ આજે નવી પરિસ્થિતિને અનુકૂળ વર્તવાનું છે. આપણું ભાઈબેનોનો અજ્ઞાનના ખાડામાંથી ઉદ્ધાર કર્યા સિવાય એક પગલું પણ પ્રગતિને થઈ જઈ શકાશે નહિ: અને એટલા માટે જ તો જન-સમૂહાયનું શિક્ષણ, હાથમાં લેવાનું છે અને તે શાળા અને પુસ્તકાલય દ્વારા જ થઈ શકશે. બાળકો સાથે મોટી વયના કામદારોને પણ શિક્ષણની જરૂર ઘણી જ છે.

૪

૨૨ શાળાનો ઉમરો જોળંગીને પુસ્તકાલયમાં પગ મૂકાય ત્યારે જ ફરજિયાત શિક્ષણનાં ખરાં સારાં ફળ આવે. પુસ્તકાલય જીવન પર્યંતની શાળા છે; શિક્ષણનું મોટામાં મોટું સાધન છે. લોકોને અક્ષરજ્ઞાન આપીને પછી તેનાં હથિયાર ન આપવાં એ તો અંભીર ભૂલ છે, ખલ્લે પાપ છે.

—સૌ. શારદા મહેતા, બી. એ.

૨૩ “ પુસ્તકાલય એ એશઆરામની વસ્તુ નથી; એ થોડા સંસ્કૃત માણસો માટે નથી; એ કેવળ વૈજ્ઞાનિકો માટે નથી; એ કોઈ બુદ્ધિવાળા સંપ્રદાય કે એક જ કોઈ સાહિત્યિક સમૂદાય માટે નથી: એ મહાન, વિશાળ, વ્યાપક, સાર્વજનિક શ્રેય સાધનાર સંસ્થા છે. એ આખી જનતાને ઉંચે ચઢાવે છે; એ પ્રજાના બૌદ્ધિક વિકાસનું ખરૂં શસ્ત્ર છે; એ ભણેલાંને તેમની જરૂરિયાત પૂરી પાડે છે તથા કેળવણી માટેની વ્યાપક એવણા પૂરી કરે છે. શાળાઓને, તે ઉપલો માળ છે; અને પરિપક્વ વિદ્વાનો માટે એમની ઉંચી વિકસિત શક્તિઓના વધુ વિકાસનું ક્ષેત્ર છે. એથી આગળ જે અનેક ખાળક બાલિકાઓને શાળાનું પદ્ધતિસર શિક્ષણ નથી મળ્યું તેમની કેળવણી અને સંસ્કારિતા માટેનું એ સરસ સાધન છે. ”

“ પુસ્તકાલય, લાભ લેનારની સામાન્ય બુદ્ધિનો વિકાસ કરે છે; નૈસર્ગિક, કળામય અને રસિક વૃત્તિને ખીલવે છે; ચાલતા યુગની શાસ્ત્રીય પદ્ધતિસર વિચાર કરવાની શક્તિ પોષે છે; લોકના ‘ નાગરિક જીવન ’ ને પવિત્ર અને ઉન્નત બનાવે છે; ગૃહ, શાળા, ધર્મ મંદિર અને રાજદરબારના કાર્યને મદદગાર થઈ પડે છે અને કેળવણી, ધર્મ તથા રાજ્યના જીવનમિત્રની ગરજ સારે છે. જેઓ પુસ્તકાલયને પોષે છે તેઓની ગણુતા, દેશનું હિત સમજનારા, પ્રજાનું કલ્યાણ જેના હૃદયમાં રમી રહ્યું છે એવા, અને માનવજાતનું ભવિષ્ય જેના હાથમાં છે એવાની સાથે થવા યોગ્ય છે. ”

—પ્રો. કુંવરજી ગો. નાયકના પેટલાદના ભાષણમાંથી.

૨૪ તમે એમ સમજતા હોશો કે અનુભવથી મેળવેલું જ્ઞાન પુસ્તકો દ્વારા મેળવેલા જ્ઞાન કરતાં વધારે સંગીન છે, તો તે તમારી ભૂલ છે એમ હું કહીશ. કારણ કે પુસ્તકમાં લખાયેલું જ્ઞાન તે પણ કોઈએ અનુભવથી મેળવેલું જ છે. જેટલું જ્ઞાન તમે તમારી હુંકી જીંદગીમાં મેળવી શકશો, તેટલું જ જ્ઞાન થોડા કલાક એક ચોપડી વાંચવાથી તમે મેળવી શકશો. ખીજાં ઘણાં માણસોના અનુભવનું જ્ઞાન તમે લઈ શકશો અને તેથી તમને પોતાને અનુભવ લેવાનું વધારે સહેલું થઈ પડશે.

—શ્રીમંત સંપતરાવ ગાયકવાડ.

૧

૨૫ પુસ્તકાલયો ગુરુનું કામ સારે છે, અને ઉપયોગ કરતાં આવડે તો તે જીવતા ગુરુ કરતાં વધારે સારું કામ આપી શકે છે. કોઈ જીવતા ગુરુમાં વિદ્વત્તા વધારે હોય તો પણ તે જીવતાં સુધી ખીજને લાભ આપી શકે; પણ પુસ્તકાલયોમાં તો હજારો વર્ષોનું જ્ઞાન ભરેલું હોય છે, અને જે માગે ને જે ઇચ્છે તે તમામને સંકોચ વિના, લાલચ વિના, ગુસ્સે થયા વિના અને થાક્યા વિના આ અશરીરી ગુરુઓ અમોઘ જ્ઞાન આપે છે. એક છોકરાને માટે જેટલી શાળાની જરૂર છે તેથી વધુ જરૂર સારાં પુસ્તકોની છે.

૨

૨૬ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ માટે પુસ્તકાલયો છે. પણ પુસ્તકાલય સંગ્રહથી જ ખરૂં જ્ઞાન મળતું હોય તો હું જ્યાંથી સેંકડો પુસ્તકો ખરીદું છું. તે તારાપોરવાળા કે ચેકરની દુકાનો પણ પુસ્તકાલય કહેવાય !

૩

૨૭ પુસ્તકોના વાચનથી જ્ઞાન મળી શકે ને બુદ્ધિ ખીલે પણ એકલી બુદ્ધિ ચારિત્ર ન ઘડી શકે. વાચનમાંથી ખેંચેલો નીચોડ હમેશાં લઈ તે પ્રમાણે વર્તવાની ટેવ પાડે તો જ ચારિત્ર ઘડાય.

૪

૨૮ ગમે તે માણસ ગમે તે લખે અને લોકોને ફાવે તેવું વાચન પૂરું પાડે અથવા વાંચવા દેવામાં આવે તો તેથી સમાજની મનો-દશામાં અનિષ્ટ ઝેર લેખવ્યા જેવું પરિણામ આવશે. તેવું ઝેર કોઈ જાણે અજાણે રેડી જાય તે અટકાવવું હોય, તો ઉપયોગી જ્ઞાન આપે એવાં સારાં વાચનનો લોકોમાં શોખ ફેલાવવો.

૫

૨૯ હું માણસ છું; ખીજની સેવા કરવી એ મારો ધર્મ છે: તે સમજવું એનું નામ માણસાઈ છે, અને એવી માણસાઈ પુસ્તકાલયમાંથી મેળવવાની છે. પુસ્તકાલયો ગુરુનું કામ સારે છે તે ખરૂં છે. પણ તે સારું હોય અને ઉપયોગ કરતાં આવડે તો તે જીવતા ગુરુ કરતાં વધારે સારું કામ કરી શકે છે. કોઈ જીવતા ગુરુમાં કદાચ વિદ્વત્તા વધારે હોય તો પણ તે જીવતાં સુધી ખીજને તેનો લાભ આપી શકે. પણ પુસ્તકાલયોમાં તો હજારો વર્ષોનું જ્ઞાન ભરેલું છે, અને જે માગે, જે ઇચ્છે તેને સંકોચ વિના, લાલચ વિના, ગુસ્સે થયા વિના અને થાક્યા વિના આ અશરીરી ગુરુ અમોઘ જ્ઞાન આપે છે. એક છોકરાને માટે જેટલી સારા શિક્ષકની જરૂર, તેથી વધારે જરૂર સારા પુસ્તકાલયની છે.

—સર પ્રભાશંકર પટ્ટણી.

૧

૩૦ પુસ્તકાલયો, વાંચવાની અભિરુચિ તૃપ્ત કરે છે અને સાથે સાથે અભિરુચિ ઉત્તમ પથ કરે છે; એટલે કે કાર્ય અને કારણ એમ ઉભય રૂપે લાભદાયી છે. એટલે દરેક શાળાને અંગે નાનું સરખું પથ પુસ્તકાલય હોય એ જરૂરનું છે.

૨

૩૧ જેટલી જરૂર આપણા શરીરને ખોરાકની છે, તેટલીજ આપણા મનને જ્ઞાનની છે: અને તે જ્ઞાન મેળવવા સારૂ દરેક જણ પુસ્તક વસાવી ન શકે, વસાવવાની ઇચ્છા અને શક્તિ હોય તે સંગ્રહી ન શકે, સંગ્રહી શકે તે બહાર બીજાને આપવાની વ્યવસ્થા ન કરી શકે, માટે એ સર્વ કરી શકાય તે સારૂ પુસ્તકાલયો જ જોઈએ; અને તે સાર્વજનિક તેમજ ખનતાં સુધી 'ફ્રી' હોવાં જોઈએ.

—લેડી વિદ્યાગૌરો નીલકંઠ.

૩૨ પ્રજા વર્ગને જીવનમાં ઉપયુક્ત વિદ્યા અને કલાનાં વિવિધ પ્રકારનાં જ્ઞાન વિજ્ઞાનની ખોટ પૂરી પાડવી અને તેમને ઉત્તરોત્તર અભ્યુદય માર્ગ પ્રત્યે આગળ લઈ જવા માટે જોઈતી માહિતી પુસ્તકના રૂપમાં પૂરી પાડવી એ એક ઘણું વિધિ છે.

વાચક વર્ગને પુસ્તક સંગ્રહના વાચન માટે આકર્ષવો તેનું વ્યસન લગાડી દેવું, તેમાંથી સાર ગ્રહણ કરવા સમર્થ કરવો અને એ ચારને અનુભવમાં ઉતારી લઈ સમાજના કલ્યાણ અર્થે અનુભવનું રૂપ પ્રગટ કરીને તેનો પ્રસાર કરવો એ જ આ યજ્ઞનો પ્રાણ છે. એ ભાવનાના અસ્તિત્વ સિવાય પુસ્તક સંગ્રહો ઉધાઈના ભોજન રૂપે પરિણામ પામે અને પ્રજાસમૂહ ઉત્તરોત્તર સ્વકર્તવ્યપથમાં આગળ વધવાને બદલે દિવસે દિવસે હીન દશાને પામે.

—શ્રી પુરુષોત્તમ વિ. માવજી.

૧

૩૩ રાજ્યતું ગૌરવ તો નાનામાં નાના ગામડામાં આ વિદ્યા-મંદિરની સ્થાપનામાં રહેલું છે. ગરીબ ગામડીઆની સ્થિતિ આપણે ત્યાં કે અન્ય સ્થળે જ્યાં જોશો ત્યાં ઘણી જ શોચનીય માલમ પડશે. એનો ખોજો અસહ્ય હોય છે. ગામડીઆની વેદના જાણુવા શહેરના નાગરિકોને કંઈ પડી નથી. ગામડીઓ તો શ્રીમંતોની ધનલાલસાથી તેમ સ્વતંત્રતાના વાંચુઓના ચિત્ર વિચિત્ર પ્રયોગોથી ખિચારો કચડાયલો જ રહે છે. એનો ખેલી ઇશ્વર જ હોય. આપણે એનો હાથ સહાવો છે, એનાં જ્ઞાનચક્ષુ ખોલી એની સ્થિતિ સુધારી એને તારવો છે, પુસ્તકાલયોની ખરી ઉપયોગિતા હું એમાં જોઉં છું.

૨

૩૪ પુસ્તકાલયનો આત્મા તો “લાઈબ્રેરીયન” જ હોય. કુશળ વિદ્વાન લાઈબ્રેરીયન વિના પુસ્તકાલય હમેશાં નિર્જીવ ખોખું જ હોઈ શકે. લાઈબ્રેરીના કાર્યના અનુભવ સાથે એ કામ કરનારની પોતાની ફરજ પ્રત્યે એકનિષ્ઠા એ અતિ આવશ્યક છે. તે પુસ્તકના સંશ્લેષસ્થાનનો રક્ષક માત્ર જ ન હોવો જોઈએ. પરંતુ જાતે વિદ્વાન હોવાની જરૂર છે. એનું કાર્ય પ્રોફેસરોના કરતાં ઓછું સંગીન નથી હોતું. સખ્ત કાયદા વાપરવા કરતાં ઉદારતા અને આંખ આડા કાન કરવાની જરૂર જણાય, ત્યાં તેવી રીતે નિયમોનો અર્થ કરી લાઈબ્રેરીને વ્યવહાર ચલાવવાની જરૂર છે.

—સુમંતરાય હકુમતરાય દેસાઈ.

૩૫ લોકો આપેલું શિક્ષણ ભૂલી ન જાય, તેમને આપેલું માન-સિક્ક દ્રવ્ય તેઓ સાચવો રાખે અને તેમાં વધારો કરે, પોતાની જવાબદારી સમજતાં શીખે અને છેવટે એ ભાર પોતાને જ માથે લઈ લેવાની યોગ્યતા સમજતા થાય—એ ઉદ્દેશથી પુસ્તકાલય પ્રવૃત્તિનો આદર થયો છે.

—મણિલાલ લલ્લુભાઈ પરીખ.

૧

૩૬ જેમ રોટી વિનાનું શરીર કૃશ થઈ થઈને છેવટે નકામું થઈ જાય છે, જાણી જોઈને ભૂખે મરનાર જેમ આત્મહત્યા કરે છે; તેમજ જ્ઞાન વિના ચૈતન્યદેહને ભૂખે મારનાર પણ આત્મઘાત જ કરે છે. “આત્મઘાતી પુરુષો અસૂર્ય અધતમસાવૃત લોકમાં જાય છે.” એ ઉપનિષદનું વાક્ય તેને પણ લાગુ પડે છે, કદાચ તેને જ વધારે લાગુ પડે છે.

૨

૩૭ સામાન્ય વ્યવહારમાં જેમ સાધનોના જ્ઞાનની જરૂર છે, તેમ માનવ સ્વભાવ જાણવાની, તેની શક્તિ અને શક્યતાના જ્ઞાનની, અને તેની ઉપરની જ્ઞાનજન્ય આસ્થાની પણ એટલી જ જરૂર છે. આપણું નેવું ટકા હુઃખો તો માણસ માણસને સમજતું નથી તેથી જ ઉભાં થાય છે : તે સર્વ દૂર કરવાને જ્ઞાનની જરૂર છે.

૩

૩૮ દરેક પુસ્તકાલયમાં દરેક વિષયનાં પુસ્તકો હોવાં જોઈએ. અમુક વિષયના વાંચનારા ઓછા છે માટે તેવાં પુસ્તકો ન લેવાં એ દલીલ ખોટી છે. જ્ઞાનની ખાળત માગ અને ઉત્પન્નના અર્થશાસ્ત્રના નિયમ ઉપર છોડી શકાતી નથી. અમુક શાસ્ત્રીય જ્ઞાનની જિજ્ઞાસા ન હોય તો અનેક સાધનોથી તે ઉલટી ઉત્પન્ન કરવી જોઈએ. હલકા સાહિત્યની ખપત વધારે છે એ એવું સાહિત્ય લેવાને લેશ પણ કારણ નથી. જિજ્ઞાસા તૃપ્ત થવાને પથ્ય પુસ્તકો હોવાં જોઈએ.

૪

૩૯ ‘નહિ પાણી કરતાં ઝેરવાળું પાણી પણ સાફ’ એ જો ખરું હોય, તો જ ‘નહિ વાચન કરતાં ખરાબ વાચન સાફ’ એ ખરું કહેવાય.

— રામનારાયણ વિ. પાઠક.

૧

૪૦ પુસ્તકાલયનું મહત્ત્વ કોઈને અજ્ઞાત નથી. પ્રજાની પ્રગતિ તેના સંસ્કારથી મપાય છે. એ સંસ્કારનું પ્રતિબંધ પ્રજાના સાહિત્યમાં પ્રજાના વાઙ્મયમાં ઝીલાય છે. એ પ્રતિબંધને પુસ્તકો સંગ્રહ છે, અને રક્ષે છે—પછી તે પુસ્તકો શીલા ઉપર કોતરેલાં હોય, તાડપત્ર ઉપર લખાયાં હોય કે સફાઈદાર કાગળ ઉપર છપાયાં હોય; અને એવાં પુસ્તકોનો સંગ્રહ એ આપણા સંસ્કારનો હોય; અને એવાં પુસ્તકોનો સંગ્રહ એ આપણા સંસ્કારનો સંગ્રહ બની જાય છે. પુસ્તકાલય એટલે પ્રજાસંસ્કારનો ભંડાર !

૨

૪૧ પુસ્તકાલય એ એક એવી સમદર્શી સંસ્થા છે કે તેમાં સ્ત્રી કે પુરુષ, બાળક કે વૃદ્ધ, બ્રાહ્મણ કે અબ્રાહ્મણ: એ સર્વનો સરખો સમાસ થઈ જાય. એ એક મહા પવિત્ર અને પૂજનીય શારદામંદિર છે.

૩

૪૨ પુસ્તકાલય વગર પ્રાથમિક કેળવણી તો નિષ્ફળ જ નીવડે. વળી, શાળાઓ અને પાઠશાળાઓ વિદ્યાર્થીને અમુક ભૂમિકાએ પહોંચાડ્યા પછી તેને સંઘરતી નથી; ત્યારે પુસ્તકાલય તો વિદ્યાર્થીની જીવન ભરની પાઠશાળા છે.

૪

૪૩ પુસ્તકાલય વગરનું ગામ એટલે હોકાયંત્ર વિનાનું વહાણ. જે પ્રજાને નિત્ય બનતા બનાવોની ખબર નથી તે પ્રજા આગળ વધી શકતી નથી. જે પ્રજા અલણ છે તે પ્રજા અંધકારમાં છે. ઉદારમાં ઉદાર રાજ્યબંધારણ તળે પણ અજ્ઞાન પ્રજા તો અંધનમાં જ રહેવાની. એ અજ્ઞાન—એ અલણપણું—નાબુદ કરવું એ એકલો રાજધર્મ છે એમ જ નહિ; એ તો એક મહાપુણ્યનું કાર્ય છે.

—રમણલાલ વ. દેસાઈ,

૧

૪૪ પુસ્તકાલય તો તે જ કે જેના પ્રસાવે ગામમાંથી ઝેર, વેર અને કુસંપ ફર થાય, લાઇયારાની લાગણી વધે, કેળવણી અને જ્ઞાનની વૃદ્ધિ થાય, મનુષ્યને મનુષ્યત્વનું ભાન થાય, અને બાલક, સ્ત્રી, યુવાન તેમ વૃદ્ધને તેની દરેક પ્રવૃત્તિમાં પોષણ મળે.

૨

૪૫ આપણી સામે આપણી ફરજો અને જવાબદારીઓનો ઢગલો પડેલો છે. પુસ્તકાલય એ એવા ઢગલાને પહોંચી વળવાની ચાવી છે. તેને હું અલાદીનના દીવાની ઉપમા આપું છું અને એ દીવો એક વખત સાધ્ય થયો કે પછી તમે જે તેની પાસે માગશો તે તમોને આપોઆપ જરૂર મળી રહેશે.

૩

૪૬ ગરીબોને અન્નની મદદ કરવાને માટે સદાવ્રતો રાખવાની આપણી પ્રથા ઘણી જુની છે અને તે હજી આપણે રાખી રહેલા છીએ. પાણીની તરસ મટાડવાને માટે ગામેગામ અને રસ્તે રસ્તે આપણે ત્યાં પરબો ઉઘાડવામાં આવે છે; પણ આત્મતત્ત્વ અને શરીર-તત્ત્વ એ ખંનેના પોષનારા આ જ્ઞાનનાં સદાવ્રતો કે જ્ઞાનની પરબો ગામેગામ અને મહોદલે મહોદલે નીકળવાની જરૂર છે.

૪

૪૭ પુસ્તકાલય એ વર્તમાન તથા ભૂતકાળને એક કરી નાખે છે. કાર્લાઇલ જેવા સમર્થ વિદ્વાને વર્તમાનકાળને ભૂતકાળનો સરવાળો કહેલો છે. જ્ઞાનમંદિરના આ મહાસાગરમાં મનુષ્ય જીવનનાં અનેક પ્રકારનાં જ્ઞાનની નદીઓ એકઠી થાય છે. સાહિત્ય, શ્રીલસુશ્રી, વિજ્ઞાન, ઇતિહાસ, સ્થાપત્ય, કાવ્ય, નાટકો વગેરે વગેરે અનેક બાબતોમાં મનુષ્યે ભૂતકાળમાં મેળવેલું જ્ઞાન પુસ્તકાલયમાં તમારી સાથે પુસ્તકો રૂપે ઉલેલું હોય છે.

૫

૪૮ જેવી તમારી અભિરુચિ તે પ્રમાણે પુસ્તકાલયમાં તમને જ્ઞાન મળી શકે છે. આપણા પ્રાચીન ઋષિમુનિથી માંડીને ત્યાં દરેક દેશના સમર્થ વિદ્વાનો અને શ્રીલસુક્ષ્ણે તમે વિના સંકોચે મળી શકો છો. પુસ્તકાલયોમાં વર્ણભેદ કે જાતિભેદ, જેવો જીવતા મનુષ્યોમાં જોવામાં આવે છે, તેવો હોતો નથી. શેકસ્પીઅર સાથે કાલિદાસ અને પ્રેમાનંદ બ્રાતૃભાવથી રહી શકે છે. આવું પુસ્તકાલય, તમારા સેવક તરીકે, તમે ચાહો તે વખતે તમારી નોકરી બજાવે છે, મિત્ર તરીકે તમને સલાહ આપી શકે છે, ગુરુ તરીકે શિક્ષણ આપી શકે છે, તમારા પ્રતિપક્ષી તમારી સાથે વાદાર્થ પણ કરી શકે છે. તમે તેને માટે ગમે તે મત બાધો તે બાબત તે ઉદાસીન હોય છે. ઇશ્વરના અંશ રૂપ પુસ્તકાલય છે, એમ કહીએ તો જરા પણ અતિશયોક્તિ થતી નથી.

—આપુભાઈ ઘે. દેસાઈ.

૪૯ જગતમાં જે સ્થાન ગુરુઓને આપી શકાય છે અને અપાવું જોઈએ, તેના કરતાં જરા પણ ઓછું નહિ એવું સ્થાન ગ્રંથપાલોનું છે. માતૃદેવો મવ । પિતૃદેવો મવ । આચાર્યદેવો મવ । એ ભાવના સાથે ગ્રંથપાલદેવો મવ । એ ન ઉમેરીએ ત્યાંસુધી એ વાક્ય અપૂર્ણ રહે છે. ખરો ગ્રંથપાલ ખરા ગુરૂની પેઠે અનેક આકર્ષણ રચી તેને પુસ્તકાલયો પ્રતિ આકર્ષી શકે.

—હરિલાલ ગા. પરીખ.

૫૦ પુસ્તકાલયોમાં વધુ પુસ્તકો વંચાય તેમાં ઇતિહાસવ્યવસ્થા નથી. ભલે ઓછાં વંચાય પણ સારાં વંચાય તો જ લાભ છે; નહિ તો હાનિ છે.

—પ્રતાપરાય ગિ. મહેતા.

૫૧ પ્રાચીન સમયમાં બ્રહ્મણો જગદ્વંધ ગણાતા હતા. તે સમયમાં બ્રાહ્મણો એટલે જ્ઞાનની પરબો, વિદ્યાના ભંડાર, જ્ઞાનના ભંડાર, ચારિત્રના આદર્શ અને જંગમ તીર્થધામ (living travelling libraries) એ રીતે સઘળી વાતોનો નિષ્કર્ષ તે બ્રાહ્મણો કાળના બળે આજે આપણે એથી ઉલટું જ જોઈ રહ્યા છીએ. તે વખતે બ્રાહ્મણ વગરનું કોઈ ગામ હોય જ નહિ, અને હોય તો તે સ્મશાનવત્ જ મનાતું.

હવે આજના જમાનામાં બ્રાહ્મણને સ્થાને અમુક અંશે પુસ્તકાલય છે. એટલે કોઈ પણ ગામ પુસ્તકાલય વગરનું ન હોવું જોઈએ. જ્યાં પુસ્તકાલય ન હોય એટલે જ્ઞાનની પરબ નહોતી તે ગામ સ્મશાનવત્ જ મનાવું જોઈએ.

—નરવરલાલ ગિ. શાહ.

૧

૫૧ પુસ્તક અક્ષરજ્ઞાન માગે છે; એટલે પ્રબળનું કોઈ બાળક ‘અભણ’ ન રહે તો જ પુસ્તકપ્રિયતા અને જ્ઞાનપ્રચાર કેળવાય. એ રીતે પ્રથમ શિક્ષક, પછી અક્ષરજ્ઞાન અને પછી પુસ્તક.

૨

૫૨ દરેક સાચું પુસ્તક એક એક વ્યક્તિ છે, એક એક સંસ્કૃતિ છે, એક એક નવી સૃષ્ટિ છે. પુસ્તક બદલાતા દેશકાળનું પ્રતિબિંબ ઝીલે છે, અને જાળવે છે; એટલે અંશે પુસ્તક પ્રજાસમસ્તનો વહીવંચો છે.

૩

૫૩ છપાય છે તે બધાં પુસ્તકો છે એમ માનવાનો ભ્રમ ન કરીએ. પુસ્તકનું અનન્ય ગુણતત્ત્વ એના લેખકના સાર્થિક, ઋણ અને ગૌરવલયા વિચાર-પ્રદાય પર અવલંબે છે.

૪

૫૪ પુસ્તકવાચનનો સંસ્કાર-કોઈ ધારે છે તેમ-ફક્ત માઠક નથી. યોગ્ય વયે સાનુકૂળ પુસ્તક વાંચવા મળે તો લાવિ જીવન પર તે સરસ રીતે અસરકારક નીવડે છે; એટલું જ નહિ પણ પ્રજાની મનોદશા સુદ્ધાં તે પલટાવી શકે છે.

૫

૫૫ ઘણાં માતાપિતાઓ, મિત્રો અને ગુરુઓ કરતાં વધુ સારી અસર પુસ્તકો પાડે છે. પુસ્તકમાં વડીલશાહી નથી, સ્વાર્થબાજી નથી અને સત્તાધીશપણું પણ નથી; પુસ્તકનું વ્યક્તિત્વ અતિ નમ્ર અને નિરાશું છે.

૬

૫૬ પુસ્તકનું પાવિત્ર્ય સમજવાની હજી આપણને વાર હોય એમ લાગે છે. પુસ્તક તરફ સન્માનવૃત્તિ ઉપજશે, ચાહ વધશે, વાત્સલ્ય આવશે ત્યારે પુસ્તકને મેલું નહિ કરીએ, અવિવેકથી નહિ પકડીએ; ત્યારે પુસ્તકને ચોરીશું નહિ, કે એનાં પાનાં ફાડીશું નહિ; કોઈનું પુસ્તક રાખી લેવાના ખોટા લોભમાં ફસાશું નહિ; પરંતુ એનો યથેચ્છ ઉપયોગ અને નિયમિત આપલે શિખીશું.

૭

૫૭ પુસ્તકાલય ઘરનો શણગાર જ નથી પણ માનવ જીવનનું મહા ઉપયોગી અંગ છે. ત્યારે આપણાં પુસ્તકાલયો હાલ દીન, સુસ્ત અને અવ્યવસ્થિત દશા કેમ ભોગવે છે ?

૮

૫૮ પુસ્તકાલય પ્રજાની સ્થાવર-જ ગમ મિલકત છે-વારસો છે. એમાં પ્રજાગણનો પ્રાણ છે, ઇતિહાસ છે; લોકદષ્ટિ અને લોકરિદ્ધિ છે.

૯

૫૯ નિરોગી ખોરાક અને સંસારવ્યવહારની ખીજ જરૂરતો ઉપરાંત દરેક માનવ આત્માને યોગ્ય વયે યોગ્ય પુસ્તક મળી શકશે, ત્યારે જ સમાજખંધારણ દઢ, સુખદ, અને વ્યવસ્થિત બનશે.

૧૦

૬૦ ૨૫૦ કલાપી પુસ્તક પ્રેમી તો હતા ખરા; પણ પુસ્તકોના ખરેખરા ભક્ત હતા. સંસારકલુષિત એમના જીવનની ભાવના આ રહીઃ
' જીવીશ બની શકે તો એકલાં પુસ્તકોથી '

૧૧

૬૧ વાચન એ નિર્દોષ, સુંદર ને શાન્ત પ્રવૃત્તિ છે. બેચેનીમાં કે ઉદાસીમાં, કામથી થાકીએ કે વિચાર કરીને કંટાળીએ ત્યારે વાચન મધુરો આરામ આપનાર બને છે. કપરી નિરાશાની ઘડીઓમાં પણ વાચન એવી તો ઉત્તેજના ને ભાવના સીંચે છે, કે જે જીવનનું નવું ઘડતર કરે છે અને તેને નવેસરથી ઓપ આપે છે.

૧૨

૬૨ દરેક સંસ્કારી અને સુશિક્ષિત ઘરમાં સારા પુસ્તકનું પવિત્ર સ્થાન-સુઘડ અને સુંદર પુસ્તકાલય-હોવું જ જોઈએ: મોટાંને પોતાનું પુસ્તકાલય, કુમાર કન્યાને એમનું પુસ્તકાલય અને બાળકને બાળકનું પુસ્તકાલય. શરીરને જેમ ઘર છે તેમ જ મનને એનું પુસ્તકાલય છે.

૧૩

૬૩ પુસ્તક ત્રિકાલ્પદ્રશી અને ભવિષ્યજ્ઞાતા છે. કોઈ ન જોઈ શકે તે દષ્ટિ પુસ્તકમાં છે. કોઈ ન સમજે તે રહસ્ય તેમાં છે. કોઈ નહિ હશે ત્યારે ય પુસ્તક હશે. કોઈ નહિ બોલે ત્યારે પુસ્તક બોલશે. પુસ્તક પ્રજાના ઇતિહાસનો વહીવંચો છે અને પ્રારબ્ધનો જ્યોતિષી પણ છે.

—દેશબળ પરમાર.

૬૪ ફરતાં પુસ્તકાલયો એ પણ એક આશિર્વાદાત્મક સંસ્થા છે. સારાં સારાં પુસ્તકો એ રીતે દેશને ખૂણે ખૂણે ફરી વળે અને પ્રજાને ઘેર બેઠાં તેનો લાભ મળે, એ કેળવણીને માટે કેટલું બધું ઇષ્ટ છે ? પ્રજાને એકલા અક્ષરજ્ઞાનનો થોડો જ ઉપયોગ છે. અક્ષરજ્ઞાન પછી જો ઉંચા પુસ્તકો તેને પૂરાં પાડવામાં ન આવે તો એ અક્ષરજ્ઞાન નિર્-ર્થક નીવડે છે, અગર છેક ભૂલી જવાય છે. ફરતાં પુસ્તકાલયો, તેટલા માટે પ્રજાની જાગૃતિમાં મહત્વનો હિસ્સો આપી શકે છે.

—ભા. કા. ભાટે.

૬૫ આપણે ત્યાં સંતતિ વગરના ધનાઢય લોકો પોતાની હયા-તિમાં જ અગર વસીયતનામું કરી પોતાની સ્થાવર જંગમ મિલકત ઠાઠમાઠથી રહેનાર અને મોજમજાડ ઉડાવનાર પોતાના ધર્મગુરૂને અર્પણ કરી દે છે, અગર પોતાની પાછળ ન્યાતો કરવામાં, લઢાણી કરવામાં અગર તેવા બીજાં બિનજરૂરી કામોમાં ખર્ચાવી નાખે છે; તેને બદલે આજના સમયમાં જનસમાજનું ખર્ચું કલ્યાણ કરનારી પુસ્તકાલય, શાળા, કે દવાખાનાની સંસ્થા ઉઘાડવા કે ચાલુ હોય તેને મદદ કરવાને આપતા હોય તો તેમના ધનનો સદુપયોગ થાય એટલુંજ નહિ પણ તેમનું નામ પણ અમર રહે. પરિણામે કોઈ ગામ ભાગ્યેજ એવું રહે કે જ્યાં સારું અને સગવડવાળા મકાન સાથેનું દૈનિક, માસિકો અને ઉપયોગી પુસ્તકોથી ભરપૂર પુસ્તકાલય થયું ન હોય.

—રા. બા. ગોવિંદભાઈ હા. દેસાઈ.

૬૬ વાચનનું સુખ ઘણાં પુસ્તકોથી નહિ પણ ઘણા વાચનથી જ પ્રાપ્ત થાય છે. નિત્ય નિયમપૂર્વક પ્રાર્થનાની જેટલી જરૂર છે, તેટલીજ નિત્ય અધ્યયનમાં આગળ વધવાની પણ ખાસ આવશ્યકતા છે. અતિથિઓને - મિત્રોને હું ઘણાં પુસ્તકો બતાવીને તો નહિ પણ ઉત્કૃષ્ટ પુસ્તકોની સાથેનો મારો ગંભીર પરિચય બતાવીને આનંદ આપી શકું, અને યોગ્ય ભાગો દેખાડીને મારાં થોડાં પુસ્તકોમાં પણ વાંચવાનું ઘણું છે એની પ્રતીતિ કરાવી શકું.

—મણિશંકર રત્નજી ભટ્ટ.

૬૭ એક નાનું પણ વિવેકથી એકઠી કરેલી ચોપડીઓનું પુસ્તકાલય એ જ આપણું ખરું વિશ્વવિદ્યાલય છે. આપણી શાળાના ગુરુઓ તો કહેવાતા ગુરુઓ હોય છે. તેમના શિક્ષણ કરતાં પણ વધારે ઉંચું શિક્ષણ આપણને કોઈ પુસ્તકમાંથી મળ્યું તો આપણે એ પુસ્તકના લેખકને જ આપણો ખરો ગુરુ માનવાના. આવા અનેક ગુરુઓનો સમાગમ હાલના સમયમાં એક પુસ્તકાલયની મદદથી કરી શકાય છે. કાર્લાઈલે યોગ્ય વિચાર દર્શાવ્યો છે કે:—

‘ પુસ્તકાલય એજ આપણું વિશ્વવિદ્યાલય છે ’

—અ. ક. ત્રિવેદી.

અદ્ભિર્ગાત્રાણિ શુચ્યન્તિ મનો જ્ઞાનેન શુચ્યતિ ।

૬૮ શરીરના અવયવો જળ વડે સ્વચ્છ થાય છે, તેમ મન જ્ઞાન વડે શુદ્ધ બને છે.

અને આવું જ્ઞાન ઉત્તમ ગ્રંથોનાં વાચનને જ આભારી છે. એવાં પુસ્તકો ગરીબમાં ગરીબ પણ મેળવી શકે એટલા માટે પુસ્તકાલયો જેટલા પ્રમાણમાં વિશેષ ખુલે તેટલું વધારે સારું. પુસ્તકાલયને આપણે જ્ઞાનસત્રની ઉપમા કાં ન આપીએ ? કારણ કે અન્નસત્રથી તો ક્ષણિક તૃપ્તિ થાય છે, ત્યારે જ્ઞાનસત્રથી મનુષ્યને ચિરસ્થાયી તૃપ્તિ મળે છે.

—ગોસ્વામી શ્રીવલ્લભલાલજી.

૬૯ જીવન ટુંકું છે, વ્યવસાય ઘણો છે ને તેમાં વાચનનો સમય વાચનસામગ્રીની સામે નજર કરતાં થોડો છે. માટે પસંદ કરી કરીને વાંચવું.

—ગિજુભાઈ.

૭૦ આ જમાનાના જ્ઞાન દાતા ગુરુઓ તે પુસ્તકો: આવા ગુરુઓનાં ગુરુકુળો તે સુંદર પુસ્તકાલયો: અને તેવાં ગુરુકુળોના ઉત્સવ તે પુસ્તકાલય પરિષદ અને પુસ્તકાલય પર્વણીના દિવસો !

—હરભાઈ ત્રિવેદી,

૧

૭૧ આજના જમાનાનાં જીવવા માગનારને માટે વાચનાલય અને પુસ્તકાલયનો લાભ એ જીવનની અનિવાર્ય બાબત થઈ પડી છે. જાતે જીવવું હોય ને દેશને જીવાડવો હોય, તો તો દુનિયાની હારે ચાલ્યે જ છૂટકો છે.

૨

૭૨ માણસને આજના જમાનામાં રહેવું હોય, તો પુસ્તકાલય અને વાચનાલય એ તેને માટે અનિવાર્ય વસ્તુ છે.

અને પુસ્તકાલયો તો આજના યુગ ઉપરાંત માણસોને પુરાણ યુગમાં સહેલ કરવાની પણ સુંદર તક આપે છે; એટલું જ નહિ પણ આખી પૃથ્વીના દેશોમાં પહેલાં અને આજે, જે જે મહાન પુરુષો થયા હોય, જે જે ઉથલપાથલો થઈ હોય, માનવે જે જે વિચાર્યું હોય અને જે જે કર્યું હોય, તે બધાંયનો આબેહુબ ચિતાર આપણી પાસે રજુ કરે છે. જે લોકો આવી સર્વદેશીય માનવ પ્રવૃત્તિ-ઓથી આજે વાકેફ ન રહે તેઓ આજના માનવ સમાજના કેઈ પણ ક્ષેત્રમાં નેતા થવા માટે એટલા ઓછા અધિકારી છે, એમ આપણે કહેવું જોઈએ.

—નૃ. કા. ભટ્ટ.

૭૩ વાંચવાનો નાદ લાગ્યા પછી વાચકને કંઈ ને કંઈ વાંચવું જ ગમે, વાંચ્યા વિના ચેતન પડે નહિ. શું વાંચવું ઘટે ને શું ના વાંચવું ઘટે એનો વિવેક તેનામાં હોય નહિ: એટલે વખતે તે ન વાંચવાનું વાંચ્યા કરે ને તેથી વાંચવાનું રહી જાય એ બનવાજોગ છે. પરંતુ એવો માણસ જો બ્રહ્મ વાચનમાં ઉતરી જાય અને તેથી એનું જીવન જો બ્રહ્મ થાય :તો એનું પાપ એના હાથમાં એવાં પુસ્તકો મૂકનારને માથે !

—નરસિંહભાઈ ઇન્દરભાઈ પટેલ.

૯૪ જે વાચનાલય કે પુસ્તકાલયની સારી મહત્તા સમજાય તો આમ સુધારણાના વિકટ પ્રશ્નને ઘણું સરળ કરી શકાય. આમ સુધારણાની બધી પ્રવૃત્તિઓનું કેન્દ્ર વાચનાલય અથવા પુસ્તકાલય બનાવી શકાય. ગામના લોકો તલાટીના અધિકારને નમશે, વેપારીની લક્ષ્મી તરફ મોહ રાખશે, પરંતુ શિક્ષકને તો સૌ ચાહશે. માટે શિક્ષકોએ જ આમ સુધારણાના કાર્યમાં અગત્યનો ભાગ ભજવવો જોઈએ. કેન્માર્કમાં જે ઉત્કાન્તિ પિટનબર્ગ નામના શિક્ષકે કરી હતી, તે ઉત્કાન્તિ ગામડાંના શિક્ષકો કરી શકે. વાચનાલય કે પુસ્તકાલય તે ગામડાંની ઉન્નતિની સાચી ચાવી છે. શું આ ચાવીનો ઉપયોગ પણ શિક્ષકો નહિ કરે?

—દુર્ગાશંકર કલ્યાણજી.

૧

૭૫ સાચું પુસ્તક તો એ છે કે જે વાંચ્યા પછી આપણું હૃદય સાત્ત્વિક આનંદ અનુભવે અને તેના વિચારોથી આપણને વધારે વિચારશીલ, વધારે દીર્ઘદર્શી અને ચારિત્રશુદ્ધ બનવામાં સક્ષમતા મળે.

૨

૭૬ બજારમાં મળતી બધી ચીજો જેમ ઘરમાં વસાવાય નહિ કે વપરાય નહિ, તેમ છપાય તેટલાં બધાં પુસ્તકો પુસ્તકાલયમાં લવાય નહિ તેમ વાંચાય પણ નહિ. એટલે પુસ્તકોની અનિવાર્ય જરૂર અને તેથી પુસ્તકાલયની પણ જરૂર આપણે સ્વીકારીશું; પણ પુસ્તકો વાંચવામાં અને સંગ્રહવામાં આપણી દૃષ્ટિનું સ્પષ્ટીકરણ કરી લેવું જોઈએ.

૩

૭૭ પુસ્તકોનો મોટામાં મોટો ઉપયોગ વાચકને જીવનમાં પ્રેરણા આપવી, તેનામાં રહેલી સદ્વૃત્તિઓને ઉત્તેજન આપવું અને કુવૃત્તિઓને શુદ્ધ કરવી એ છે. તેથી ઉતરતો પુસ્તકનો ઉપયોગ નવરાશના વખતમાં માણસના ચિત્તને સદ્વિચાર તરફ દોરવું એ છે.

—પુરુષોત્તમ જી. શાહ.

૭૮ નાનુંશું મકાન, નાનોશો બગીચો, એક ખૂણે કુવો, તુલશીના ક્યારા, નાનું એવું કમ્પાઉન્ડ, રેતી પાથરેલો ચોક અને વચમાં ચારે અથવા ત્રણે બાજુ છૂટી ઓસરીવાળું બેઠી બાંધણીનું મૌક્રિક જેવું નિર્મળ મકાન, જેના અંદરના ભાગમાં સ્વચ્છ સાદો સામાન અને ચેતનાપ્રેરક પુસ્તકોનો સંગ્રહ: આટલું જ્યાં વિદ્યમાન હોય અને તેમાં રસતરબોળ ઉમંગી પુસ્તકાધ્યક્ષ નિવાસ કરતો હોય, તો એ સંસ્થા આગળ વિશ્વનાં વિશ્વવિદ્યાલય પણ હૂલ છે !

—પ્રતાપરાય ક. બુચ.

૭૯ કારીગર માત્રને પોતીકાં ઓળરો અને કારખાનાનો ખપ પડે છે. તેમના વગર તેમનું ટકું લવલેશ ચાલતું નથી. વિદ્યાર્થીઓની બાબતમાં પણ તેમજ સમજવાનું છે. પુસ્તકો એ તેમનાં ઓળરો છે ને પુસ્તકાલય એ તેમની પ્રયોગશાળા છે; પરંતુ પુસ્તકો એ નુસ્તાં ઓળરો કરતાં વિશેષ યોગ્યતા ધરાવે છે.

—ડૉ. બ્રહ્મચારી,

૮૦ સંસ્કૃતિનો લેશમાત્ર પણ દાવો ધરાવનાર સુધરેલા ગણ્યતા દેશમાં લોકો સહેલાઈથી લાલ લઈ શકે એવાં સાર્વજનિક પુસ્તકાલયો નિભાવવાં એ રાજ્યની ફરજ છે.

—રા. બા. ડૉ. માતીસાગર.

૮૧ વિદ્યતા અને જીવનના અનુભવોથી ઓપતાં, મહાન બુદ્ધિ-શાળી પુરૂષોનાં વચનામૃતોના સંગ્રહ, એજ પુસ્તકાલય ! દુઃખમાં દિલાસો દેનાર, જીવનના અટપટા માર્ગમાં સાચો અને સરળ પંથ દર્શાવતાં પુસ્તકોનો સમૂહ, એજ પુસ્તકાલય ! મનુષ્યની બુદ્ધિ, નીતિ અને ચારિત્રને પોષક એવાં પુસ્તકોનો સંગ્રહ, એજ પુસ્તકાલય ! આવાં પુસ્તકાલયો ગામડે ગામડે ને ઘેરેઘેર હજો !

—હરિસુત પી. દેસાઈ,

૮૨ પુસ્તકોનો છૂટથી વપરાશ થાય, એ જ પુસ્તકાલયનો ઉદ્દેશ હોય. વપરાયા વગરનાં નકામાં ફાળામાં સડયાં કરે એ પુસ્તકો ગામમાં હોય તો એ શું ને ન હોય તો એ શું ? એવાં પુસ્તકોવાળું પુસ્તકાલય એ પુસ્તકાલય કરતાં પુસ્તકોનાં સંગ્રહસ્થાનના નામને જ વધારે ઉચિત લેખાય.

—ના. નં. ચોકસી.

૮૩ પુસ્તકાલય શારદા મંદિર છે. તેમાં પાષાણની પ્રતિમાનાં પૂજન અર્ચન નથી. તેમાં અનુભવીઓનાં અનુભવરહસ્ય—માર્ગ ભૂત્યાંને માર્ગ દર્શન કરાવતાં અનુભવ રહસ્ય જ—હોય છે; જનતા તેમાંથી પ્રેરણા મેળવે છે; પોતાના પંથને ઓળખે છે, ને એ રીતે રાષ્ટ્રચેતનનાં બાલપાદપો કુલે છે ને ફેરે છે.

—મન:સુખલાલ મગનલાલ ઝવેરી.

૮૪ ગામનું પુસ્તકાલય એ ગામના બુદ્ધિવૈભવનું પ્રદર્શન છે. ગામનું પુસ્તકાલય એ ગામ અને જગતનો સુસંયોગ છે. પુસ્તકાલયના ટેલીસ્કોપથી ગામ જગતને જુએ છે, અને તે દ્વારા જીવનના સંદેશા ઝીલે છે; આમ ગામ જગતની સાથે જીવે છે.

—ઈન્દુપ્રસાદ ભટ્ટ.

૮૫ નાનાં ગામડાંથી માંડીને મોટાં શહેરોમાંનાં પુસ્તકાલયોમાં મનુષ્ય પ્રેમની ભાવનાથી યોજાયલાં પુસ્તકો ઉલરાય અને તેનું વાચન ખડોળા પ્રમાણમાં ફેલાય, તો જ કોમીવાદનાં ઝેર ઓસરી હિંદના પ્રજાજીવનમાં અમૃતનું સિંચન થઈ શકે.

—રાજેન્દ્ર સોમનારાયણ દલાલ.

૮૬ પુસ્તકાલયો ગુરુની ગરજ સારે છે. બુદ્ધિપૂર્વક તેમનો ઉપયોગ થાય તો તેઓ જીવનમાં ઉદ્ધામ ને પ્રગાઠ શાંતિ પ્રેરે છે. ગુરુ જીવતાં સુધી જ્ઞાનના દાન કરે છે, ત્યારે અંધારલયોમાં તો જ્ઞાનના અખૂટ ભંડાર કાયમ માટે ચિંકાર હોય છે ને કોઈ જાતની લાલચ કે લોભવૃત્તિ વિના પરમાર્થ રીતે દુઃખીને દિલાસાનું સાધન પૂરું પાડે છે. એવાં પુસ્તકાલયોનો લાભ તે કેમ જતો કરાય ?

—શેઠ શ્રી ચીમનલાલ ગિરધરલાલ
(ઝવેરચંદ લક્ષ્મીચંદવાળા)

૧

૮૭ સારા ગ્રંથો ચારિત્ર્યને ઉન્નત કરે છે, રુચિને શુદ્ધ કરે છે, હલકા આનંદોનો મોહ મટાડે છે અને આપણને ઉચકીને વિચાર અને જીવનની ઉચ્ચ ભૂમિકા પર મૂકી દે છે.

૨

૮૮ આપણે ગરીબ હોઈએ, સમાજથી તિરસ્કારાયેલા હોઈએ અને સંત સમાગમની તક ન મળતી હોય, છતાં પણ પુસ્તકોને તો આપણે આપણા ઉત્તમોત્તમ મિત્રો બનાવી જ શકીએ અને સર્વ યુગોના મહાન આત્માઓ સાથે ધરાઈ ધરાઈને વાર્તાલાપ કરી શકીએ.

૩

૮૯ પ્રજાઓ ઉન્નત અને અવનત થાય છે, શહેરો નાશ પામે છે, વિશાળ સામ્રાજ્યો પાયમાલ થઈ જાય છે; પરંતુ તેઓના સમસ્ત ભૂતકાળ પુસ્તકોમાં વિદ્યમાન હોય છે. એકવારના બળવાન અયોધ્યાનો, હસ્તિનાપુરનો, મગધનો અને ગ્રીસ તથા ઇરાનનો બધો ભાગ પુસ્તકોમાં રહેલો છે. તેમનાં લશ્કરો અને શીરષકળા નષ્ટ થઈ તેનાં માત્ર થોડાં ખંડેરો જ આજે ઉભાં છે; પણ તેનાં પુસ્તકો તો સદાકાળ રહી મનુષ્યો પર અસર કર્યા જ કરશે.

૪

૯૦ આપણા દેશના પ્રત્યેક ઘરમાં જો ઉત્તમોત્તમ પુસ્તકોનો સંગ્રહ હોય તો આપણી સંસ્કૃતિમાં કેટલો મોટો ફેરફાર થઈ જાય !

૫

૯૧ ગમ્મત મેળવવાનું બીજું કોઈ પણ સાધન વાચનના જેટલું સસ્તું નથી અને કોઈ પણ આનંદ એના જેટલો ટકાઉ હોતો નથી.

૬

૯૨ જરૂર પડે તો થીંગડાં દીધેલાં કપડાં અને સાંધેલા જોડા પહેરજો પણ પુસ્તકો લેવામાં કંજુસાઈ કરશે નહિ. તમારાં બાળકોને બીજી રીતે શિક્ષણ ન આપી શકો તો હશે, પણ તેમને થોડાંક ઉત્તમ પુસ્તકો તો જરૂર આપજો કે જેના સદુપયોગથી તેઓ ઉન્નત થઈ માન મેળવે. જે બાળકોના હાથમાં ઉપયોગી ગ્રંથો આવે છે, તેઓ ગરીબમાં ગરીબ હોય તો પણ શાળા જેટલું કે તેથી વધારે શિક્ષણ મેળવી શકે છે.

—ભાગ્યના સૃષ્ટાઓમાંથી.

૧

૬૩ પુસ્તકાલય એ મનુષ્યનું સાચું અને સર્વદેશીય મનુષ્યત્વ ખીલવવા ઉપરાંત મનુષ્યને જગતના જ્ઞાનચોકમાં ઉભા રહેવાનો તાકાત અને વીર્યબળ બક્ષનારું અજોડ ઔષધાલય છે.

૨

૬૪ ગામડાંનાં ભોળાં માનવી હુમેશાં દેવમંદિરે જઈ દેવદર્શન કરવાનું નથી ચૂકતાં; તેવી જ ભાવના તેમને પુસ્તકાલયમાં જઈને જ્ઞાન લેવાની તથા દેશના વિવિધ સમાચાર જાણવાની થાય, ત્યારે જ ગ.મડાંનું ભાવિ ઉજ્જવલ બનવા માંડ્યું છે, એમ સમજવું.

—પુસ્તકાલયનાં પ્રકાશ કિરણો—કિરણ ૧૦ અને ૨૩.

૧

૬૫ પુસ્તકોના વાચનથી વિચાર સાથે આચાર પણ ઘણા માણસોના સુધરી જાય છે. પુસ્તકો સન્મિત્રોની ગરજ સારે છે. પુસ્તકોની જેને મૈત્રિ હોય છે તેને જંગલમાં પણ મંઝળ થાય છે.

૨

૬૬ આદર્શપૂર્ણ પુસ્તકોનું વાચન અમૃત તુલ્ય છે. અસાધુ પુસ્તકોને સેવશે તો તમે અસાધુ બનશો.

૩

૬૭ સંતોષમાં સુખ છે. પણ ઉત્તમ પુસ્તકો પ્રતિ વાચનનો અસંતોષ રાખવો એ ઈષ્ટ છે.

—નિવૃત્તિ વિનોદમાંથી.

૬૮ કેવળ પુસ્તકો વાંચવાથી જ બુદ્ધિ વધે છે એમ નથી. તે દ્વારા આપણામાં સ્વતંત્ર વિચાર ઉત્પન્ન થવા જોઈએ. કોઈ ગમે એટલું વાંચશે પણ તેની બુદ્ધિ તો વાંચેલાં પુસ્તકોના વિષયો પર તેજેટલું ચિંતન અને મનન કરશે તેના પ્રમાણમાં જ વધશે. પેલી દલપતરામ કવિની પ્રખ્યાત કડી :—

‘વાંચે પણ નહિ કરે વિચાર તે સમજે નહિ સઘળો સાર.’

યાદ કરો: પુસ્તકો વાંચવાનો ખરો ફાયદો તો તેમાં લખેલી બાબતો પર વિચાર કરવાની અને બને તેટલું તેમાં જણાવ્યા પ્રમાણેનું વર્તન રાખવાથી જ થાય છે.

—સ. સા. વ. કા. ની ‘ટૂંકી વાર્તાઓ ભા. ૩ જો.’

પુસ્તકાલય
સુભાષિત સમુચ્ચય

ખંડ - ૨

પા શ્રી ત્ય જ નો નાં

૧ આમ વર્ગને માટે સાર્વજનિક શિક્ષણનો પ્રબંધ કરવો એ રાજ્યની અગત્યમાં અગત્યની ફરજ છે. આ અનિવાર્ય ઉદ્દેશની સિદ્ધિ અર્થે ઉપયુક્ત રીતે ખર્ચાતી કોઈ પણ રકમનો ઇન્કાર ન જ થવો જોઈએ. ઉલટું, જાહેરમતે તો ‘નાણું જેટલું વધારે વિવેકપુરઃ સર ખર્ચાય તેટલું દેશહિતની દૃષ્ટિએ સાફ’—એ સિદ્ધાંતને પસંદગી આપવી જોઈએ. આમવર્ગની જ્ઞાનસંપત્તતા જેવો સોંધો વીમો, રાષ્ટ્રો માટે અન્ય કોઈ જ નથી.

—એન્ડ્ર્યુ કાર્નેગી.

૧

૨ પુસ્તકાલયોનો ઉપયોગ મોટાં શહેરો તથા નગરોમાં રહેનારાં મનુષ્યો જે મોટા હક્કો લોગવે છે, તે પૈકીનો એક મોટો હક્ક છે. મફત પુસ્તકાલય એ એક જાતનું સાંસારિક દેવળ છે; જમાના-ઓના મોટામાં મોટા અવાજો સાંભળવાનું મંદિર છે, સર્વ ભૂમિઓ-માંથી લેગા કરેલા ડહાપણનો ભંડાર છે; અને જે તેનો યથાવત્ ઉપયોગ કરે છે તે વગર ખર્ચે પોતાને માટે ઉચ્ચ કેળવણી પૂરી પાડે છે. જ્યાં સુધી આ સત્ય પિછાનાશે નહિ અને દરેક શહેર તથા ગામમાં મફત પુસ્તકાલય થશે નહિ, ત્યાં સુધી આપણે જંગલી અથવા તો સારામાં સારા તો જંગલી દશામાંથી ફક્ત થોડાક મુક્ત થયેલા ગણાવા જોઈએ.

૨

૩ પુસ્તકાલયમાં જઈને તેની ખુદલી અને તાત્કાલિક ઉપ-યોગિતા વિચારીએ તો આપણને સમજાશે કે કોઈ પણ ધંધાને લાયક થવાની તૈયારી માણસ અહિં કરી શકે છે. પોતાના ધંધાને લગતી ઉપયોગી હકીકતો એકઠી કરી શકે છે; પરીક્ષા માટે તૈયારી કરી શકે છે; એથી જ પુસ્તકાલયની ઉપયોગિતા અનંત અને અમૂલ્ય છે. એ વિનોદનું સ્થળ પણ છે; કારણ કે ત્યાંના જેવો નિર્દોષ, મધુર, ચેતનપ્રદ અને ગૃહસ્થાઈભર્યો આનંદ ખીજે કોઈક જ સ્થળે મળવાનો.

—રેવ. ડબ્લ્યુ. જે. ડાસોન.

૧

૪ ધાર્મિક, રાજદ્વારી કે સામાજિક ભેદભાવ રાખ્યા વગર તમામને ઉચ્ચ આનંદ અને તલસ્પર્શી જ્ઞાનની શોધ માટે એકત્ર કરે એવું સ્થાન પુસ્તકાલય છે. વતન પ્રત્યેની મમતાના પાયા રૂપ સ્થાનિક સાર્વજનિક હિતના કામ માટે સહુમાં તે એક સરખી ધગજ ઉત્પન્ન કરે છે.

૨

૫ જે પુસ્તક ધ્યાનપૂર્વક વાંચાયું, વિચારાયું તે આપણું થઈ ચૂકયું. પરિચય વધારવા માંડીએ ત્યાર પહેલાં બધી વખત મિત્રની અગાઉથી પસંદગી થઈ શકતી નથી; પરંતુ પુસ્તકોની તો કોઈ પણ વખતે પહેલેથી પસંદગી થઈ શકે છે. જગતે આજ સુધીમાં બહુલાં શ્રેષ્ઠ, સૌથી વધારે ડહાં સ્ત્રીપુરૂષો સાથે દહાડામાં થોડી ઘણી મિનિટો ધારીએ તો સુખેથી ગાળી શકાય.

૩

૬ સંસ્કારી અને શિષ્ટ ગણાતા સમાજના સહવાસમાં આવતાં આપણે એક જાતનો આત્મસંતોષ અનુભવીએ છીએ. નિર્દોષ અને વિચારચમત્કૃતિવાળું પુસ્તક વાંચતાં આપણી સ્વમાન-વૃત્તિ વધારે પ્રમાણમાં જાગૃત થવી જોઈએ; કારણ કે એવે વખતે તો આપણે સંતોના સહવાસમાં આવીએ છીએ.

૪

૭ હુમેશાં કાંઈ આપણે આપણા સાથીઓ પસંદ કરી શકતા નથી; પરંતુ તમારાં પુસ્તકો તો તમે હરહમેશ પસંદ કરી શકો છો. જો તમારી મરજી હોય તો, જગતમાં કોઈ પણ સમયે વિખ્યાત થઈ ગયેલાં ઉત્તમમાં ઉત્તમ અને ડહાંમાં ડહાં નરનારીઓ સાથે દરરોજ થોડી પળો તમે ગાળી શકો છો. તમારાં બહુતાં મનુષ્યો, તમે કહેલી અને કરેલી બાબતો અને તમારાં વાંચેલાં પુસ્તકો, એ બધાં હવે તો તમારું એક અંગ જ થઈ પડ્યાં છે.

૫

૮ મિત્રો મેળવવા હમેશ સુલભ નથી હોતું; પરંતુ પુસ્તકો સંબંધી તેમ નથી. તમારી ઈચ્છા હોય તો પુસ્તકો દ્વારા તમે દરરોજ કેટલોક સમય દુનિયાનાં શ્રેષ્ઠ અને ડહાપણુભર્યાં સ્ત્રીપુરૂષોની સંગતિ મેળવી શકો.

—જે. સી. ડાના.

૯ સાર્વજનિક પુસ્તકાલય એ પ્રજાની માલિકીની સહકારને ધોરણે ચાલતી અને દરેકે દરેક વ્યક્તિને વગર લવાજમે પુસ્તકો વાંચવા આપનારી સંસ્થા છે.

—ડબ્લ્યુ.ન.

૧૦ વાંચવું, નિશાન કરવાં અને શીખવું એ સારું છે; પણ અંદરખાનેથી પચાવવું એ વધારે સારું છે. વાંચવું એ સારું છે, વિચારવું એ વધારે સારું છે. વિચાર્યા વગર દશ કલાક વાંચવું તેના કશ્તાં એક કલાક વિચારવું એ વધારે સારું છે.

—રેવ. એ. કુંભરન.

૧૧ કંઈક એવું નોંધેલું મને યાદ છે કે પુસ્તકનો ઉપયોગ આપણે મધમાખ જેમ કુલનો કરે છે, તેમ કરવો જોઈએ: મધમાખ કુલમાંથી મીઠાશ હરી લે છે પરંતુ તેને ઈજા કરતી નથી.

—કૉલ્ટન.

૧૨ ગરીબોને દરિદ્રતામાંથી છોડાવવાની, દુઃખીઓનાં દુઃખ દૂર કરવાની, શરીર તથા મનનો થાક ઉતારવાની, અને માંદાંઓનું દર્દ બૂલાવી દેવાની, ગ્રંથોમાં જેટલી શક્તિ છે, તેટલી શક્તિ ઘણું કરીને કોઈ ચીજમાં નથી.

—માર્ડન.

૧

૧૩ પુસ્તકો રૂપી શિક્ષકોને જનતામાં ફરતા કરવાથી તોષો, યાન્ત્રિક સાધનો અને ધારાશાસ્ત્રીઓ કરતાં પણ વધારે સારાં પરિણામ નીપજાવી શકાય છે.

૨

૧૪ તૌક્ષની કાન્તિઓ કરતાં પુસ્તકાલયોનો શાન્તિમય પ્રચાર અવર્ણનીય લોકકલ્યાણ ફેલાવી જનતાની આબાદી ચિરસ્થાયી કરે છે. ગમે તે ભોગે પણ પુસ્તકોનો સારો ફેલાવ કરવો જરૂરી છે.

૩

૧૫ ઉત્તમ પુસ્તકોમાં મહાન પુરૂષો આપણી સાથે વાતો કરે છે, એમના પુબ્કળ કિંમતી વિચારો આપણને આપે છે, અને એમના આત્મા આપણામાં રહે છે.

—ડૉ. ડબ્લ્યુ. ઈ. ચેનિંગ,

૧૬ માત્ર પુસ્તકો વધાર્યે પુસ્તકાલય મમૃદ્ધ થાય નહિ. વધારે પુસ્તકો ભરી તેમને કદી ન વાપરવાં એ અગહનતા ઝુમર પાસે ઉદ્ધતા બાળકના જેવી પરિસ્થિતિ છે.

—પીચેમ.

૧૭ હું ગરીબીમાં મરવું પસંદ કરું; પણ જેને વાચન અપ્રિય હોય એવો રાજા થવાનું નાપસંદ કરું છું.

—મૅકોલે.

૧૮ આપણને ઉમરાવોની જરૂર નથી પણ ઉમદાં ગામોની જરૂર છે. નદી ઉપરનો એકાદ પૂલ એછો ખાંધો; પણ જનતાની આસપાસ ફરી રહેલી અજ્ઞાન સ્થિતિ ઉપર એવી અગતી જ્ઞાન કમાન ઉભી કરો કે તેના તેજથી પ્રગતિ અને પ્રચાર પૂર વેગે વધે અને નિરક્ષરતાનો અંધકાર ઓસરી જાય.

—થારો.

૧૯ શિક્ષણ ને ગ્રંથનો સંબંધ ઘણો નિકટનો છે; કારણ કે શિક્ષણના શિખરે પહોંચનારાંઓ જો પોતાના તેમજ પરદેશના વિદ્વાનોએ સંચિત કરેલાં જ્ઞાનનો લાભ લીધા ન કરે તો તેમનો માનસિક વિકાસ કુંઠિત થઈ જવાનો અને તેમની પ્રગતિ અટકી પડવાની. જગતમાં આદી રહેલી અનેક વિધ પ્રવૃત્તિથી માહિતગાર થવાની જિજ્ઞાસાવૃત્તિ ન ખીલે તો લીધેલું શિક્ષણ એળે ગયું સમજવું. પુસ્તકાલયનો ઉદ્દેશ એ વૃત્તિને ફેળવવાનો અને સંતોષવાનો છે.

—લૅડી હાડિંગ.

૨૦ નવરાશની નકામી ધડીએ વાંચવાની ટેવ પાડો, અને જે વાંચો યા વાંચતા હો તેની તમારી પોતાની શક્તિ અનુસાર કિંમત આંકતા રહેવાની સતત ટેવ પાડો. કોઈએ કહ્યું છે તેમ ઉત્તમ પુસ્તક હાથમાં નહિ, પણ ખોળામાં રાખવું જોઈએ; કારણ કે વાંચતી વખતે વિચારવા, પચાવવા અને તુલના કરવા આપણને વારંવાર અટકવું પડશે. વળી આપણને રસ ન પડે એવું પુસ્તક અધુરું છોડી દેવામાં કંઈ નાનમ કે શરમાવા જેવું છે એવી સંકુચિત મનવાળાઓની ભ્રમણાથી દોરવાઈ જવાની પણ જરૂર નથી. બધાં પુસ્તકો બધી પ્રકૃતિઓને કે સર્વ કાળે અનુકૂળ જ હોતાં નથી અને સાચો આનંદ આપે એવાં તરફ વળવું પડે એ સમજી લેવું બહુ જરૂરનું છે.

—લૅડી ધરવિન,

૨૧ શાળાનું પુસ્તકાલય એટલે બાળવિદ્યાર્થી માટે આધ્યાત્મિક અને સંસ્કારિક વૃત્તાંતોની નવીન દુનિયા; અને શિક્ષકવર્ગનાં સાધન તથા શક્તિમાં અપૂર્વ અભિવૃદ્ધિ કરનાર પારસમણિ! શાળાને પોતાને માટે તે વિદ્યા અને વિદ્યતાનું અવનવું વાતાવરણ જમાવે છે, અને બુદ્ધિગમ્ય વસ્તુઓ વિષે તે અભિનવ દષ્ટિ સમર્પે છે.

—લીચ વિસ્સન.

૨૨ સ્વયંપ્રેરિત વિદ્યાર્થીના જીવનમાં અવાચ્ય આનંદ હોય છે. પહેલી વખત જ્યારે મેં એક સરસ પુસ્તક વાંચ્યું, ત્યારે મેં એક નવો મિત્ર મેળવ્યો હોય એમ મને લાગ્યું. મેં પહેલાં વાંચેલું પુસ્તક જ્યારે જ્યારે હું ફરી વાંચવા માંડું છું, ત્યારે ત્યારે મને એમ થાય છે કે જાણે હું કોઈ જૂના મિત્રને મળું છું.

—એલિવર ગોલ્ડસ્મિથ

૨૩ જે જે સ્થળોએ સાર્વજનિક પુસ્તકાલયનું અસ્તિત્વ છે ત્યાં ત્યાં માત્ર અમુક વર્ગને માટે જ નહિ, પણ સહજ મળતાં સાધનોનો લાભ લેવાની વૃત્તિવાળાં અને શહેરી જીવનની ધમાલમાંથી પુસ્તકાલય દ્વારા વાડમચના જ્ઞાનપ્રકાશનો લહાવો લેવા ઉત્સુક એવાં કોઈ પણ યુવક યુવતીને માટે પ્રગતિનાં દ્વાર ખુલ્લાં છે. પુસ્તક વિના શહેરમાં રહેનાર કોઈ પણ શિક્ષિત યુવક યુવતીને ગરીબાઈના જેવી જ પુસ્તકોની હાડમારી વેઠવી પડે છે. પુસ્તકો વિનાનું શહેર એ અજવાળાનાં સાધન વગરના ગામ જેવું છે.

એચ. એ. એલ. ફીશર.

૨૪ પુસ્તકો એ મિત્રવિહોણાંઓનાં મિત્રો છે; અને પુસ્તકાલય એ ગૃહવિહોણાંઓનું ગૃહ છે. વાચનનો શોખ તમને હમેશ મળી શકે તેવી સારામાં સારી સંગતમાં લઈ જશે અને જે માણસો એમના હાથપણનો લાભ આપી શકે તથા એમના વિનોદથી આનંદ આપી શકે તેવાં હશે તેમની સાથે વાતચીત કરવા શક્તિમાન બનાવશે.

—જી. એસ. હિલાડ.

૨૫ શિષ્ટ સમાજનો લાલ, નીકર જેઓ ન માણી શકતા હોય તેવા અનેકને પુસ્તકાલય તે લાલ પૂરો પાડે છે. વ્યક્તિના ચારિત્ર્ય પર પ્રભાવ પાડનારી વસ્તુઓમાં પુસ્તકાલય એ અગત્યમાં અગત્યની વસ્તુ છે. મનુષ્ય પોતે જે જાતની સોખમ સેવતો હોય છે તેના પરથી તે પિછાનાય છે; એટલું જ નહિ પણ તેના સોખમીઓની અસર તેના જીવન પર મસ મોટા પ્રમાણમાં પડતી હોવાથી તેનું જીવન કાં તો વિકસે છે કે પછી કથળે છે. આપણે જે કંઈ શીખીએ છીએ અને આપણે જેવા હોઈએ છીએ, તેનો મોટો ભાગ તો આપણી આજીવનની પરિસ્થિતિમાંથી અજાણતાં આપણા જીવનમાં ઉતરેલો હોય છે.

—વિલિયમ આર. ઇસ્ટમેન.

૧

૨૬ ગ્રંથ એ ઉત્તમ સોખમી છે. તમો ઈચ્છો ત્યારે જ એ પોતાના સર્વ બોધ સહિત તમારી સમક્ષ આવે છે. તમારી પૂઠ તો તે કદી જ પકડતો નથી; તમારા હૃદયક્ષથી એ ગુસ્સે થતો નથી; તમો ખીન્ન આનંદો તરફ વળો તો તે ઈર્ષાળુ બનતો નથી, અને કશો જ બદલો લીધા કે માગ્યા વિના મુંગે મોઢે તે તમારી સેવા કર્યે જાય છે. તે પોતાના શરીરમાંથી નીકળી તમારી સ્મરણ શક્તિમાં પ્રવેશતો જાય છે. તેનો આત્મા ઉડીને તમારામાં દાખલ થાય છે અને તમારા મગજ પર કાબુ જમાવે છે.

૨

૨૭ પુસ્તકો એ આત્માની ખારીઓ છે : આત્મા તે દ્વારા બહાર જાય છે. પુસ્તકો સિવાયનું ઘર એ ખારીઓ સિવાયના ચોરડા જેવું છે. માણસ પાસે પુસ્તકો ખરીદવા પૂરતું સાધન હોય તેમ છતાં તેનાં બાળકોને પુસ્તકોની સંનિધિના અભાવમાં ઉછેરવાનો એને હક્ક નથી. એ એનો કુટુંબદ્રોહ છે : એ એમને છેતરે છે.

—હેન્રી વૉડ ખીચર,

૨૮ મારા વાચનના પ્રેમને બદલે કોઈ બધાંય મહારાજ્યોના તાજ મારી સામે મૂકે તો તેને પણ લાત મારીને હું ફેંકી દઉં.

—ફ્રેનલીન.

૨૯ હાલમાં મારાં ઘણાં મિત્રો છે અને હું તેમને આહું છું. પણ તેમના કરતાં સારા વાચનને હું વિશેષ આહું છું.

—પૌપ.

૩૦ કેટલાક ગ્રંથોએ જગતનું કેટલુંયે હિત કર્યું છે અને હજી કર્યું જાય છે. તેઓ જે રીતે આપણી આશા, હિંમત અને શ્રદ્ધાને જગાડે છે, દુઃખ મટાડે છે, દૂરદૂરના યુગો અને દેશોને એક બીજા સાથે જોડી દે છે અને સ્વર્ગમાંથી સત્યોને લાવે છે—એ સર્વેનો હું જ્યારે વિચાર કરું છું, ત્યારે હું આવી ઉત્તમ બક્ષિસ મળવા માટે હમેશાં ઇશ્વરનો આભાર માનું છું.

—જેમ્સ ક્રીમેન કલાર્ક.

૩૧ આપણે આપણા લોકને છાપેલું ઉકેલતાં શીખવ્યું છે. આપણે એમને કેમ વાંચવું તે હજી શીખવ્યું નથી. આપણે આપણી વિદ્યાપીઠોમાં તેમ કરવા પ્રયત્ન કરીએ છીએ, પણ વિદ્યાપીઠમાં પસાર થતી પ્રજાના ટકા પ્રમાણમાં ઓછા જ હોય. વિદ્યાપીઠ ન કરી શકે તે પુસ્તકાલય કરી શકે ને તે એણે જરૂર કરવું જોઈએ.

—પ્રિન્સિપાલ ગ્રાંટ રૉબર્ટસન બર્મિંગહામ યુનિ.

यो दद्याज्ज्ञानमज्ञानां कुर्याद्वाधर्मदर्शनम् ।

स कृत्स्नां पृथिवीं दद्यात् तेन तुल्यं न तद् भवेत् ॥

અર્થાત્—અજ્ઞાનીઓને જ્ઞાન આપવું ને તેમને ધર્મદર્શન કરાવવું
યાને તેમને ખરાં ખોટાંનો ભેદ સમજતાં કરવાં, એ સેવાનું પુણ્ય સમગ્ર
પૃથ્વીના દાનના પુણ્ય કરતાં પણ ચઢી જાય છે. સમગ્ર પૃથ્વીનું દાન
પણ એ સેવાની તોલે આવતું નથી.

—મનુસ્મૃતિ.

સાર્વજનિક પુસ્તકાલય એટલે પ્રજા સમસ્તનું સરસ્વતી મંદિર !
STEP IN PLEASE !

પુસ્તકાલય એટલે જગત સમગ્રના વિદ્વાનોની રસસામગ્રીનું સંગ્રહસ્થાન !

સ્વા ગ ત મ્ ।

પુસ્તકાલય એટલે પ્રજામાં પ્રાણ પૂરનાર પ્રગતિ મંદિર !
પધારો !

આય સુધારક પ્રેસ-વડોદરા ૨૩૦૦-૩-૩૪